

Türk Arşivciler Derneği

Arşiv Dünyası Dergisi

The Journal of Archival World

BİR KELEBEKTİR ZAMAN*

Yüksel AKTAŞ-BAYCAR

Türk Arşivciler Derneği ve Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı
yuksebaycar@hotmail.com

-Merhaba

Dedi gencecik bir ses. Başımı açılan kapıya doğru kaldırdım. “Merhaba” dedim.

-Şey... Bir şey sormak istiyorum.

-Buyrun dedim. Sesi kuş civıltısına benziyor. Sabırsız, heyecanlı ve çok genç.

-Ben araştırma salonunu çok merak ediyorum. Acaba gezmemde bir mahsur var mı?

-Yeni mi başladınız?

-Oldu bir iki ay.

-Görmedim daha önce. Tasnifte misiniz?

-Evet. Maliye evrakında çalışıyorum.

-Buyrun dedim. Kartımla kapıyı açtım. Salon sakin ve huzurlu görünüyor. Araştırmacılar bilgisayarlara gömülmüş vaziyetler. Her zamanki gibi sessizlik hâkim.

-Orijinal belgeler araştırmacılara veriliyor mu?

-Hayır dedim. O eskidendi. Araştırmacılar bilgisayardan sisteme girip kataloglara ulaşıyorlar. İstedikleri kataloğlardan seçtikleri evrakları portföylerine kaydediyorlar. Almak istedikleri evrakları yine bilgisayar üzerinden talep ediyorlar. Onların istekleri otomasyon üzerinden depoya aktarılıyor ve depo istedikleri evrakları çıkartıp bize getiriyor. Biz de gerekli işlemleri tamamlayıp dijital çekime gönderiyoruz. Çekimi yapılan evrak depoya iade edilirken görüntüler araştırmacının bilgisayarına

* Bu metin; daha önce *Kütüphane’de... Sahibinden Anı Öyküleri* adlı eser (Bülent Yılmaz ve S. Dilek Yalçın Çelik (Eds.), İstanbul: Hiperyayın, 2017, s. 133-) içinde yayınlanmıştır.

YÜKSEL AKTAŞ BAYCAR

yönlendiriliyor. Araştırmacı istediği evrakı salon görevlilerinin yardımıyla cd'lere yazdırıyor. Hatta son bir uygulama ile internetten talepte bulunup görüntü satın alabiliyor.

Yüzüme merakla baktı.

-Siz kaç yıldır burada çalışıyorsunuz?

Ne gibi görünüyorum bu gencecik kızcağıza acaba? Arşivlik malzeme gibi mi? Biz başladığımızda kırk-kırkbeş yaşındaki insanların gözüne ne kadar büyük göründükleri geldi hatırıma. Hâlbuki o yaşlara geldiğimde hiç te çok uzun yaşadığımı düşünmüyordum. Durup yüzüne baktım. Muhtemelen aynı yaşlardaydım buraya başladığımda. Sakince,

-1987'den beri buradayım dedim.

Üniversiteden mezun olduğumuz yıl açılmıştı personel sınavları. “Devlet Arşivleri personel alıyormuş. Osmanlıca bilenler başvursun” diye bir söylenti dalga dalga yayıldı aramızda hızla. Okul ile Sultanahmet'in arası on beş dakika. Hemen gidip müracaat ettik. Sınav günü erkenden ordayız. Heyecandan titriyorum. Ya zor bir yazı çıkarsa, okuyamazsam. Heyetin önünde verilen kâğıdı okurken sesim kulağıma yabancı. Rika yazılı bir irade fotokopisi “m'arûz-ı çâker-i kemîneleridir ki”

Üç ay sonra bir mektup aldım. Sınavı kazandığım yazıyordu.

İlk gün hiç unutmam. Korku... heyecan. Bizden önce başlamış tanıdık tanımadık bir sürü insanla dolu uzun bir salon. Uzun bir masa. En az on beş kişi oturuyor. Kocaman bir defter tutuşturuyor elime müdire bayan. Kalın deri bir cildi var. Elliye yetmiş cm. ebatlarında. Üzerinde Osmanlıca “İrâde Dâhiliye 1309” yazıyor. Parlak, sarı sayfaların üzerinde sağdan sola umumi numara, hususi numara, iradenin tarihi ve bir satırla iradenin konusundan bahsediliyor. Yazının üstü pütür pütür parlak bir tozla kaplı. Biliyorum bu tozu. “Rıh” bu. Mürekkep akmasın yapışmasın diye serpiyor kâtipler bunu yazının üstüne. Osmanlı Türkçesinden bugünkü alfabeye çevireceğim yazıyı. Herkes bana bakıyormuş gibi hissediyorum. O gün belki hayatımın en zor günüydü.

Hiç fark etmeden geçiyor kış. Yavaş yavaş alışıyoruz mesai saatlerine, memur kılık-kıyafetine... kısaca memuriyete. Ama hiç memur gibi hissetmiyorum kendimi. Nasıl memur olunur onu da bilmiyorum zaten. Canla başla çalışıyoruz her gün... Âdeta yarışır gibi.

Havalar ısınınca “depolara gidilecek” cümleleri dolaşmaya başladı. Guruplar oluşturuldu. Ertesi gün Sultanahmet Camii'nin medresesindeyiz. Medresenin odaları çuval çuval evrak dolu. Gözlerime inanamıyorum. En az bir yüzyıldır burada olmalı bu evraklar. Belki de daha fazla. Torbaların üzerinde bir karış toz. Üzerlerinde yazılar var. Ait oldukları ay ve yılların isimleri. Cemâziyelevvel 1310. Toz o kadar fazla o kadar fazla ki... Anlatılır gibi değil. Maske yok, eldiven de. Bir metreye bir metre tülbentler verdiler. Ağzımızı burnumuzu o tülbentle kapatıyoruz. Yarım saatte

BİR KELEBEKTİR ZAMAN

nefes aldığımız bölge simsiyah oluyor, değiştiriyoruz. Sandık sandık, torba torba evrak çıkartıp temizliyoruz. Tasnif edilmek üzere merkeze gönderiyoruz.¹

Geri döndüğümüzde yeni bir iş bekliyor bizi. Yeni guruplar oluşturulmuş. Biz Maliyeden Müdevver gurubundayız birkaç arkadaş. Bunları çevireceksiniz diye bir takım kâğıtlar tutuşturdular elimize. 10-15 cm. ebatlarında küçücük kitap fişlerini andıran kâğıtlar. Üstünde kargacık burgacık ikinci veya üçüncü nüsha Osmanlıca yazılar. Defterin numarası / defterin tarihi/ sayfa sayısı... Defterin ismi “kale tamir defteri”. Fişin en altında bir not: “Defter tamire muhtaçtır. Fersudedir. Kurtlar tarafından dantel gibi yenilmiştir.”

Maliye Nezareti'nden 1945 yılında yığın halinde devralınan yaklaşık yirmi altı bine yakın deftere ait fişlerdi bunlar. Yine o tarihlerde tasnifleri yapılırken eski harflerle her defterin üç nüsha fişi çıkarılmış, fişler tarihlerine, numaralarına ve konularına göre kutulara konularak araştırmacıların istifadesine sunulmuştu.

Daktilo yazmayı öğrendim. Direk okuyup yazıyoruz. Nihayetinde yirmi beş adet katalog meydana getirildi gurubumuz tarafından ve Araştırma Salonu'ndaki raflarda yerlerini aldılar.

Zaman akmaya devam ediyor sessizce. Tıpkı o eski insanların, defterlerin, evrakların üzerinden geçtiği gibi bizi de eskiterek geçiyor üzerimizden... Hiç fark ettirmeden.

Bir gün Daire Başkanı çağırıyor dediler. Merak içinde gittim. Beni neden çağırmış olabilir ki!

-Kızım diyor. Bundan sonra Araştırma Birimi'nde çalışacaksın.

Araştırma arşivin dışarıya açılan penceresi. Tarih ilmiyle uğraşan herkesin yolunun geçtiği yer. Çünkü Osmanlı tarihçilerinin Osmanlı belgelerine bakmadan tarih yazmaları mümkün değil. “Peki” diyorum. Hemen o an kalkıyoruz, birlikte araştırma salonuna gidiyoruz. Müdür beye tanıştırıyor beni. “Kızımız artık burada çalışacak”. O tarihten sonraki beş yılımın geçtiği birim oluyor Araştırma Salonu.

Salon büyük, ferah... Sağ tarafta banko var. İki kişi daha çalışıyor. Ben üçüncüyüm. Arkamızda ve yan tarafımızda evrak dolapları mevcut. Depodan gelen-giden evraklar burada saklanıyor. Soldaki dolaplar araştırmacıların kullanımına ayrılmış. Tetkik ettikleri evrakı bitiremeyenler oraya bırakıyorlar. Geldiklerinde alıp incelemeye devam ediyorlar. Biraz daha ileride solda büyük bir katalog rafı var. Aaa işte bizim yaptığımız Maliyeden Müdevver katalogları. Bizim emeğimiz. Mutlu oluyorum onları görünce.

Araştırmacılar erkenden geliyorlar. Çünkü saat ona kadar istedikleri evraklar için depo fişi doldurmak zorundalar. Depolar “vilayet bahçesi” diye isimlendirdiğimiz mekândalar.² Araba ile taşıyorlar yukarı binaya. Önce biz teslim alıyoruz imza

¹ Faaliyetleri uzun süre devam etmiş, Beyazıt deposu, Süleymaniye deposu, Cankurtaran deposu boşaltılarak evraklar tasnif edilmiştir.

² Vilayet Bahçesi, İstanbul Valiliğinin bahçesi için kullanılmaktadır. Osmanlı Devleti, Bâb-ı Ali'ye yakınlığını göz önünde bulundurarak, modern anlamdaki ilk kâğıt arşiv binasını buraya yaptırmıştır. 1846 yılında Mimar Fossati'ye yaptırılan bina Hazîne-i

karşılığı. Sonra teker teker sayarak Araştırmacılara ait kartotekslere kaydediyoruz evrakları. Yine imza karşılığı veriyoruz, imza karşılığı alıyoruz yine tek tek sayarak.

Kışın genellikle İstanbul'da bulunan tarih araştırmacıları müdavimlerimiz. Bir de yabancı araştırmacılarımız. Her daim Amerikalı, İngiliz, Alman, Japon ve Bal-kanlardan araştırmacı görmek mümkün. Ünlü tarihçilerimizin de uğrak yeri tabii ki. Rahmetli Halil İncik hoca, rahmetli Nejat Göyünç, rahmetli Halil Sahillioğlu... İlber hoca (Ortaylı), sevgili Mübahat (Kütükoğlu) hocam... Sevgili Evangelia Balta... Ve tabii ki genç asistanlarımız. Şimdi hepsi ünlü birer profesör. Sadece Osmanlı tarihi araştırmacıları da değil gelenler. İktisat tarihi, hukuk, siyaset, tıp tarihçileri de sık sık müracaat ediyorlar Osmanlı Devleti'nin bu zengin arşiv mirasına.

Yaz ise tam bir keşmekeş. Üniversiteler kapanınca bir akın başlıyor arşive... Salon Türkiye'nin her yerinden gelen araştırmacılarla doluyor. Nefes almadan çalışıyoruz.

-Erzurum'dan geldim. On gün için buradayım. Daha fazla evrak almam mümkün mü?³

-İzmir'den geldim. Yarın dönmem gerekiyor. Fotokopilerimi hemen alabilir miyim?

-1987 mi? Gözleri hayretle açıldı. "Ben daha doğmamışım bile".

Gülümsüyorum. Evet, işte böyledir hayat. O yaşlarımı hatırlıyorum, Yolun başındayken hiç geçmeyecekmiş gibi gelen, ellili yaşlarda bazen daha dünmüş gibi, bazen de üstünden asırlar geçmiş gibi hissettiğin ama nasıl geçtiğini kesinlikle anlamadığın ve anlamlandıramadığın "zaman". Gelip geçen bir dünya insan, bir dünya anı. Yaşamak ise sadece bir ân. Hepsi bu. İşte tam da bu ân. Şu anda devri tamamlanmak üzere olan ve devri yeni başlayacak olanın bir arada olması gibi... Emanet elden ele devredilecek, bizim bıraktığımız yerden onlar devam edecek ve yaşanılan her şey zaman arşivinin raflarına yerleşecek... Daha sonraki yüzyıllarda yaşayanlar baksınlar diye...

*Bir kelebektir zaman... avuçlarına konan
Tuttuğunu zannedersin kapattığın an*

...

*Açtığında oysa ki, geriye kalan
Belki birkaç renk sana, kanadından yapışan*

Evrâk binası olarak adlandırılmıştır. Hazîne-i Evrâk ve yanındaki depolar yakın zamana kadar faal olarak kullanılmış, Osmanlı Arşivi'nin Kağıthane'ye taşınmasında, kültürel değeri büyük bu bina maalesef başka bir kurumun kullanımına bırakılmıştır.

³ Bir araştırmacının günlük evrak talep etme hakkı on beş vesika ve beş defterle sınırlı idi.